

סיפורי אליהו: מי הקובע – אליהו או האל?

פרק י"ט

איריס יניב

נתחיל מהסוף: בפרק י"ט "מפוטר" אליהו מתפקידו כנביא לאחר שנכשל בשיעור האחרון שה' ניסה ללמד אותו¹. אליהו הוא הנביא היחידי בתנ"ך, שה' "שחרר אותו" מתפקידו (וְאֶת-אֱלִישֶׁע בֶּן-שֹׁפָט מֵאֵבֶל מְחֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחֲתָיֶךָ - י"ט 16). למה זה קרה?

מה היו האירועים שהובילו לפיטורי אליהו?

רמז לתשובה מוצא גרסיאל² בקשר הניגודי בין פרקים י"ח וי"ט. עיקרו של פרק י"ח מתרחש בכרמל. בסוף הפרק (פסוק 45) אליהו רץ לפני מרכבתו של אחאב עד יזרעאל. בפרק שלפניו, י"ט, אליהו בורח למדבר ומגיע להר חורב (פסוקים 3-4, 8). על פי גרסיאל³, לשינויים גיאוגרפיים אלה יש משמעות: הם נועדו למתוח ביקורת על אליהו:

השם כרמל משתמע כארץ כרמים ומטעים (השווה ירמיה ב', ב-ז) ובשם יזרעאל משתמע לשון "זרע". המשמע המדרשי העולה משני שמות אלה הולם היטב את עניינו של פרק זה [פרק י"ח], המתאר את פעילותו של אליהו, שחזר אל הארץ הנושבת והתיר את הבצורת הקשה שפקדה את עמו. כנגד זאת, בסיפור העוקב, בפרק י"ט, מסופר כיצד ברח אליהו למדבר ומכאן הגיע להר חורב. שם זה מעמיד את הניגוד לקודמיו, שכן תיבת חורב מרמזת על יובש וצחיחות. בריחתו של אליהו למדבר והליכתו לחורב, בניגוד להיותו קודם לכן בכרמל וביזרעאל, מבליטים את החלטתו של אליהו לחזור ולנטוש את הארץ הנושבת ואת עמו.

כשאליהו שומע (בפסוק 2) שאיזבל רוצה להרוג אותו כְּעֵת מָחָר בגלל מה שעשה בהר הכרמל. הוא אינו מתמודד עימה, אלא בורח ליהודה, הממלכה השכנה. הסופר משתמש ברצף של פעלים כדי לתאר את תגובת אליהו: וַיֵּרָא⁴ וַיֵּלֶךְ אֶל-נֶפְשׁוֹ וַיָּבֵא בָּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לַיהוּדָה וַיִּנַּח אֶת-נַעְרוֹ שָׁם⁵ (פסוק 3).

¹ זקוביץ י' (תשמ"ב). "קול דממה דקה": צורה ותוכן במל"א י"ט. תרביץ נ"א (ג).
<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14170&str1=%D7%90%D7%9C%D7%99>

² גרסיאל מ' (תשנ"א). מדרשי השמות במחזור הסיפורים על אליהו ואחאב. ספר פרופ' חמ"י גבריהו: מחקרים במקרא ובמחשבת ישראל. הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל.
<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=8802&str1=%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%94%D7%95&x=0&y=0&str3=&find=1&ex=0&docs=1&pic=1&sites=1&title=&all=1>

³ בתרגומים עתיקים כתוב כאן: "ויירא", ואולי זהו נוסח מתאים יותר.
⁴ במלכים ב' ב', לפני עליית אליהו לשמיים, הוא מנסה שוב ושוב "להגיד" את אלישע, אך אלישע לא מסכים להיפרד ממנו.

הצירוף **וַיִּלֶךְ אֶל-נַפְשׁוֹ** מיוחד ויוצא דופן. ישנם פרשנים, המצדיקים את בריחת אליהו, ואחרים מותחים ביקורת על בריחתו. המילה המנחה "נפש", החוזרת בפסוקים 2-4, עשויה לחזק את הביקורת: אליהו דואג רק לנפשו, לעצמו, ולכן בורח בלי לשקול את ההשלכות של מעשהו – עזיבת ישראל.

האם אליהו באמת רוצה למות?

אליהו הלך במדבר **דֶּרֶךְ יוֹם**, ואז, ביום בו איזבל הייתה אמורה לקחת את נפשו – אליהו פונה לה' ומבקש ממנו לקחת את נפשו (פסוק 4). האם באמת אליהו רוצה למות? הוא יושב תחת רותם, בצל. מעשה זה מזכיר את התנהגות הגר עם בנה ישמעאל (בראשית כ"א 14) ואת יונה, שביקש למות, אך עשה לעצמו סוכה וישב תחתיה בצל ליד נינונה (יונה ד' 3, 5). זו לא התנהגות של אדם הרוצה למות.

מבאר שבע לחורב

אליהו שוכב וישן תחת הרותם⁶. מלאך נוגע בו, מעיר אותו, ואומר לו **קוּם אֲכֹל** (פסוק 5). כנגד המלאך ששלחה איזבל (בפסוק 2) כדי להודיע לו שלמחרת הוא ימות – ה' הרחמן שולח מלאך כדי להציל את אליהו. המילה **וַהֲנִיחַ** חוזרת פעמיים בפסוקים 5-6: בפעם הראשונה היא מצביעה על ההפתעה שבהופעת המלאך, ובפעם השנייה – מציינת את ההפתעה של אליהו כשהוא רואה את המזון שהמלאך שם לפניו. "אלוהים משיב את נפש הנביא אשר ביקש כי נפשו תילקח ממנו! האכלת הנביא מסמלת אפוא את רחמי ה'" (זקוביץ⁷).

אליהו לא אומר דבר, אלא **וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיֵּשֶׁב וַיִּשְׁכַּב**. כלומר: הוא אוכל, אך לא קם, אלא ממשיך לשכב. "אליהו מסרב עדיין להשלים עם רחמי ה', עם העובדה שעליו לקום ולחיות, עדיין הוא מחפש את המפלט בשינה" (זקוביץ⁸). לכן מלאך ה' נוגע בו שוב ואומר לו: **קוּם אֲכֹל כִּי רַב מִמֶּךָ הַדֶּרֶךְ**. למה על אליהו לאכול שוב? מסביר יפה אברבנאל: "זאת האכילה השנייה היתה מכוונת לצורך העתיד והראשונה לצורך העבר". כנגד דברי אליהו המבקש למות: **רַב עֲתָה ה' קַח נַפְשִׁי** אומר לו מלאך ה': **רַב מִמֶּךָ הַדֶּרֶךְ** - עוד לא הגיע זמנך למות. יש לפניך עוד דרך רבה.

הפעם אליהו מציית: **וַיִּקַּם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיֵּשֶׁב וַיִּלֶךְ בְּכַח הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֵהִים חֲרֵב**. אליהו קם לברוח מאיזבל, לא קם לאחר שהמלאך פנה אליו בראשונה, ועכשיו קם ויוצא לדרכו.

⁶ כמו יונה ששכב לישון בבטן האונייה בזמן הסערה – יונה א' 5.

⁷ ראו הערה מס' 1.

⁸ כנ"ל.

אליהו הולך בכוח האכילה ארבעים יום וארבעים לילה, ומגיע להר האלוהים חורב. שם הוא בא **אֶל-הַמְעַרָה** (שימו לב: המערה המיודעת, המוכרת) ולן בה. הדמיון למשה בולט⁹, ונשאלת השאלה: מה רצה הסופר לומר ביצירת הזיקה בין אליהו למשה? ננסה לענות על כך בהמשך.

מה-לך פה אליהו (9) מה-לך פה אליהו (13)

באותה מערה מדבר ה' אל אליהו. אליהו מופתע מפניית ה' אליו – המילה וְהִנֵּה (בפסוק 9) מצביעה על כך. ה' שואל אותו: **מַה-לְךָ פֹּה אֵלֵיָּהוּ** (פסוק 9. השאלה חוזרת בפסוק 13). מה מטרת שאלתו של ה'? המלבי"ם מפרש: "מה לך פה? הלא הנביא צריך שיימצא בין העם להוכיח ולנבאות, לא שיתבודד במדבר בהרים". זקוביץ מציין, בצדק, את ההקבלה בין שאלתו של ה' את אליהו לשאלת האל לאדם (בראשית ג' 9) ולקין (בראשית ד' 9)¹⁰, ומציין שמטרת השאלות הללו היא "לתת לו [לאדם] שאליו פונה האל בשאלה] פתחון-פה בטרם ישמיע באוזניו דברים כדרבנות".¹¹ השוואת אליהו לאדם ולקין אינה מחמיאה לו. שאילת השאלה מרמזת על הביקורת של האל. כפי שנראה בהמשך, אליהו, כמו אדם וקין, אינו מבין את מטרת השאלה, ואינו עונה את התשובה לה ציפה האל.

קנא קנאתי (10) קנא קנאתי (14): האם קטרוגו החמור של אליהו מוצדק?

על שאלת ה' משיב אליהו: **קנא קנאתי לה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי-עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת-נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאֶתֵּר אֲנִי לְבַדִּי וַיִּבְקְשׂוּ אֶת-נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ (פסוק 10. אותה תשובה חוזרת בפסוק 14). מה ניתן ללמוד על אליהו מתשובתו? ראשית, הוא מציין את קנאותו לה'. זו אחת ממידות האל – אל קנא (שמות כ' 5) – אך האל יודע להיות גם רחום וחנון (שמות ל"ד 6). האם אליהו יודע להיות כזה?**

אליהו מכנה את ה' **אֱלֹהֵי צְבָאוֹת** – לא במקרה הוא בוחר לכנות את ה' בכינוי מיליטנטי זה (וראו שמואל א' ד' 4, שמואל א' י"ז 45, ועוד).

אליהו שוטח את טענותיו בפני ה' (בגוף שני): הוא מאשים את בני ישראל בעזיבת הברית עם ה', בהריסת מזבחות ה', בהרג נביאי ה', וברצון להרוג את אליהו. נבחן את דבריו.

● עזיבת הברית עם ה' – על פי מה שקראנו בפרק י"ח 39, העם חזר להאמין בה'. מדוע, אפוא, מאשים אותם אליהו בעזיבת ה'? כדאי לציין, שלפי המסורת היהודית, כיוון שאליהו קטרג על עם ישראל ואמר שהם עזבו את בריתו של ה' – הוא נענש בכך שעליו להיות נוכח בכל ברית מילה, ולראות שעם

⁹ ראו על כך בהרחבה במאמרו של זקוביץ, הערה מס' 1.

¹⁰ וגם להגר (בראשית ט"ז 8). היא היחידה שמבינה את כוונתו של מלאך ה', ועונה כמצופה.

¹¹ ראו זקוביץ, הערה מס' 1.

ישראל לא נטש את בריתו עם ה' (פרקי דברי אליעזר, סוף פרק כ"ט). מכאן המנהג של כסא אליהו הנביא בברית המילה.

- הריסת מזבחות ה' – בפרק י"ח, פסוק 30, כתוב שאליהו שיקם את מזבחה ה' ההרוס. זהו הרמז היחידי שיש לנו על הריסת מזבחה ה', וגם הוא לא חד משמעי, שכן לא נאמר מתי ועל ידי מי נהרס המזבחה. אם כך, על סמך מה מאשים אליהו את העם בהאשמה כזו? לא ברור.
- הריגת נביאי ה' – ידוע שאיזבל רדפה והרגה את נביאי ה' (י"ח 4, 13, י"ט 2), ואליהו נקם בה על כך בשחיטת נביאי הבעל (י"ח 40. וראו גם י"ט 1). מדוע אליהו מאשים את העם בהריגת נביאי ה'? אולי אפשר להבין מדברי אליהו, שהעם סייע לאיזבל בהרג נביאי ה', שהרי ברור שלא הרגה אותם במו ידיה.

אליהו טוען: **וְאֹתָר אֲנִי לְבַדִּי**, כפי שאמר לעם בפרק י"ח, פסוק 22. אך אנו יודעים מי"ח 4 ו-13, שעובדיהו החביא מאה נביאי ה' במערה, וכלכל אותם בלחם ומים. ראוי לציין, שנתון זה חוזר פעמיים – פעם ראשונה מפי המספר, ופעם שנייה מפיו של עובדיהו. מדוע הדגיש המספר עניין זה? כדי לענות על השאלה, כדאי לעמוד על משמעותו של הנתון על מתן מחסה למאה נביאי ה'. ראשית, עובדיהו הוא עובד ה' (כפי ששמו מעיד עליו, וכפי שהוא מעיד על עצמו בפרק י"ח, פסוק 12).

שנית, למרות שהוא עובד את ה', הוא משרת **כְּאִשֶׁר עַל-הַבָּיִת** – שר נכבד ביותר (ראו בראשית מ"ג 19, ישעיה ל"ו 3, ועוד) – בחצרם של אחאב ואיזבל עובדי הבעל, מה שמעמיד אותו במצב של סכנת חיים מתמדת.

שלישית, עובדיהו משתמש במעמדו הרם כדי להציל מאה נביאי ה' מפני איזבל, ואף דואג לכלכלם בשנות הבצורת הקשות. כלומר: הוא מסכן את חייו על בסיס יום יומי¹².

כיצד מאיר מידע זה את דבריו של אליהו, **וְאֹתָר אֲנִי לְבַדִּי**? מסתבר שישנם עוד מאה נביאי ה' חוץ מאליהו, והוא לא נותר לבדו. זאת ועוד, אליהו יודע על כך, מפי עובדיהו (י"ח 13).

אם כך, החזרה על הנתון של הסתרת מאה נביאי ה' במערה על ידי עובדיהו מדגישה את האגוצנטריות של אליהו. עובדיהו, הדמות המשנית הנאצלה, מעמיד בצל את דמותו של אליהו, הדואג רק לעצמו. מה שמבליט קשר ניגודי זה הוא המערה של עובדיהו לעומת המערה של אליהו¹³.

נסכם ונאמר: דבריו ותחושותיו של אליהו אינם עולים כולם בקנה אחד עם המציאות האובייקטיבית. תחושותיו מעידות על היותו שקוע בעצמו, על דאגה לעצמו, תוך האשמת העם בדברים קשים. על כך אמרו חז"ל:

"ויאמר: 'קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל."

א"ל הקב"ה: בריתי, שמא בריתך?

¹² התנהגותו הנאצלת של עובדיהו מזכירה את חסידי אומות העולם.

¹³ על שתי המערות ראו מאמרו של רוזנסון י' (תשס"ב). אליהו בכרמל – מגיאוגרפיה לפרשנות ספרותית. טללי אורות י':

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/taleley/eliyahu-2.htm>

'את מזבחתיך הרסו'.
 א"ל: מזבחתי, שמא מזבחתיך?
 'ואת נביאיך הרגו בחרב'.
 א"ל: נביאי, ואת מה אכפת לך?
 א"ל: 'ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה'.
 תא חמי מה כתיב תמן [בוא ראה מה כתוב שם]: 'ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים'.
 מהו 'רצפים'? א"ר שמואל בר' נחמן: רוץ פה – רצוץ פיות של מי שאמר דילטוריא
 [הלשנה] על בְּנֵי" (שיר השירים רבה א, ו).

כיצד מגיב ה' לטענותיו של אליהו?

ה' אינו עונה לטענות אליהו באופן ישיר, אלא נותן לו הנחיות הנוגעות להתגלותו בפניו. ראשית, הוא מצווה על אליהו לצאת מהמערה כדי לראות אותו (פסוק 11). אחר כך הוא מציין שלושה כוחות הרסניים שיתגלו בפניו: רוח (התיאור המפורט ביותר), רעש, אש. בכל אלה ה' לא נמצא. לאחר שלושת אלה – קול דממה דקה, ובה נמצא ה'¹⁴. מה מבקש ה' למסור לאליהו?

בר אפרת¹⁵ מציין, ש"אש" היא מילה מנחה בסיפורי אליהו. אש היא סמל של אליהו עצמו: "בעל ספר מלכים משתמש לעתים במוטיבים ובסמלים כדי להביע באמצעותם את הערכתו על אישים ומעשיהם. כך, למשל, מתאפיין אליהו הנביא על-ידי הסמלים של האש והרוח¹⁶, המגלמים יפה את אישיותו הקפדנית והסוערת" (גרסיאל, 1983-1996. ההדגשות במקור).¹⁷ כלומר: לא במקרה נבחרו האש והרוח להיות סמלים בהתגלות ה' לאליהו בהר חורב – בחירה זו משקפת ביקורת על התנהגותו הקנאית של הנביא.

דרך נוספת בה משתמש הסופר כדי למתוח ביקורת על אליהו היא השוואתו למשה. כבר ציינו לעיל, שמספר פרטים בפרק זה דומים לנאמר על משה: ארבעים יום ו- ארבעים בלי לאכול (שמות ל"ד 28) והתגלות ה' על הר האלוהים חורב (שמות ג' 1). כמו כן, משה זכה להתגלות ה' בנקרת הצור (שמות ל"ג 17-22), ונראה שהסופר של מלכים א' י"ט רוצה לרמוז לנו שהמְעַרָה שבה נמצא אליהו היא נקרת הצור שבה התגלה ה' למשה¹⁸. בשתי ההתגלויות הללו בני האדם אינם רואים את ה' בעיניהם (ה' מסתיר את עיני משה – שמות ל"ג 22, אליהו מליט את פניו באדרתו – מלכים א' י"ט 13). דמיון זה מדגיש את

¹⁴ לפנינו "דגם השלושה והארבעה". וראו תיאור ההתגלות של אליפז, היחידי בתנ"ך הדומה לתיאור שלפנינו – איוב ד' 14-16.

¹⁵ בר אפרת ש' (1979). אסופת הסיפורים. העיצוב האומנותי של הסיפור במקרא. הוצאת ספריית הפועלים.
<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=12876&str1=%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%94%D7%95&x=0&y=0&str3=&find=1&ex=0&docs=1&pic=1&sites=1&title=&all=1>

¹⁶ וראו דברי עובדיהו לאליהו ב"ח 12: וְהִיא אֲנִי אֵלֶּךָ מֵאֵתֶּךָ וְרוּחַ ה' יִשָּׁאֲךָ עַל אֶשֶׁר לֹא-אֲדַע.
¹⁷ גרסיאל מ' (1983-1996). מבוא לספר מלכים: אמצעים ספרותיים. עולם התנ"ך – מלכים א'. דברי הימים הוצאה לאור.
¹⁸ כך מפרש רש"י, בעקבות חז"ל: "אל המערה" - היא נקרת צור (שמות לג כב) שעמד בה משה (ראה מגילה יט ב)."

השוני בין שני הנביאים: בעוד משה מסנגר על עם ישראל אחרי חטא העגל, ואינו רואה טעם לחייו בלי עמו (שמות ל"ב 32), אליהו מקטרג על עמו ומעוניין להציל רק את נפשו (מלכים א' י"ט 10, 14).

למה הכול כפול?

האם אליהו הבין את המסר שה' ניסה להעביר לו? כדי לברר זאת, ה' חוזר בפסוק 13 על שאלתו מפסוק 10. בפסוק 14 אליהו עונה שוב מה שענה בפסוק 10. כלומר: הוא לא השתנה. לכן ה' אומר לו **לָךְ שׁוּב לְדַרְכֶּךָ** ונותן לו הנחיות למשיחת שלושה אנשים: חזאל למלך על ארם, יהוא למלך על ישראל, ואלישע לנביא תחתיו. אליהו, כדרכו, מבצע את הנחיות ה' באופן חלקי. הוא "מגייס" את אלישע לשרתו (פסוק 21. שימו לב: הוא אינו מושח אותו). אין זה קל לאדם למנות בעצמו את יורשו בתפקיד. זו הפעם היחידה בתנ"ך בה נביא מצווה על כך¹⁹. אליהו לא מושח את חזאל ואת יהוא. את זה יעשה ממשיכו, אלישע (מלכים ב' ה' 11-13, ט' 1-3).

סיכום

אין ספק: אליהו הוא שליח נאמן של ה'. מטרתו חיובית: לגרום לעם להבין שה' הוא האֱלֹהִים. ואכן, כותב גרסיאל²⁰:

מדרש שמו של אליהו "מתפרש ברגיל: אלי-יהו, כלומר אלי הוא ה'... במעשיו הוכיח אליהו כי שמו נאה לו, שכן אליהו הצטיין בקנאותו לה', כפי שהצהיר במעמד ההתגלות בהר חורב: "קנא קנאתי לה' אלהי צבאות..." (שם י"ט, י, ד).

השאלה היא: מהי הדרך הנכונה להגיע למטרה? אליהו נוקט בדרך של יוזמה פרטית, "הזמנת" נסים, ענישה, בריחה, קנאות וקטרוג על עמו. האם זו הדרך שבה ה' רוצה? מסתבר שלא. ה' מנסה לחנך את אליהו וללמד אותו את הדרך הנכונה – לציית לאל, לחוש חמלה. ה' סבלני מאוד כשהוא עובר עם אליהו את "ריקוד הוולס" שלו – קצת קדימה וקצת אחורה. לעתים נראה שאליהו מבין את השיעור שמנסה ה' ללמד אותו, ואז שוב ישנה נסיגה.

למרות "פיטוריו" של אליהו בפרק י"ט והצטרפות אלישע לאליהו (פסוק 21) – הוא ממשיך לפעול, וגם בהמשך הסיפורים עליו ניתן לראות את אישיותו המורכבת ואת השניות ביחסיו שם האל. למשל: לאחר סיפור כרם נבות אומר ה' לאליהו ללכת לאחאב ולומר לו: **וַיְהִי דְבַר-ה' אֶל-אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי לְאמֹר. קוּם יֵד לְקִרְאת אַחָב מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשִׁמְרוֹן הִנֵּה בְּכָרֶם נְבוֹת אֲשֶׁר-יֵרֵד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ. וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו לְאמֹר כֹּה אָמַר ה' הֲרַצְחָתָּ וְגַם-יִרְשָׁתָּ וְדַבַּרְתָּ**

¹⁹ משה מצווה על ידי ה' למנות את יהושע לממשיכו בהנהגה, אך בתפקיד אחר – המנהיג הצבאי של העם (דברים ג' 28).
²⁰ ראו הערה מס' 2.

אֵלִיוֹ לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַפְּלָבִים אֶת-דָּמָךְ גַּם-אֶתָּה (כ"א 19). אך כשאליהו נפגש עם אחאב, הוא לא אומר לו את דברי ה' כלשונם. כדאי להשוות את דברי ה' לאליהו עם דברי אליהו לאחאב, ולראות את ההבדלים.

במלכים ב' א' אליהו מופיע כשליח ה', והפעם אף אומר כמעט בדיוק את מה שה' ציווה עליו (ראו פסוקים 3-4 לעומת פסוק 6), אך ממשיך ליזום נסים ולהעלות באש (הפעם – בני אדם) ללא הוראה אלוהית (פסוקים 9-14).

אליהו, אם כך, הוא נביא יוצא דופן. לאור המורכבות בדמותו עולה השאלה: מדוע ה' בחר דווקא בו להיות שליחו? נשאר את השאלה פתוחה למחשבה²¹.

ביבליוגרפיה:

בר אפרת ש' (1979). העיצוב האומנותי של הסיפור במקרא. הוצאת ספריית הפועלים.

גרסיאל מ' (1983-1996). מבוא לספר מלכים: אמצעים ספרותיים. עולם התנ"ך – מלכים א'. דברי הימים הוצאה לאור.

גרסיאל מ' (תשנ"א). מדרשי השמות במחזור הסיפורים על אליהו ואחאב. ספר פרופ' חמ"י גבריהו: מחקרים במקרא ובמחשבת ישראל. הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל.

זקוביץ י' (תשמ"ב). "קול דממה דקה": צורה ותוכן במל"א י"ט. תרביץ נ"א (ג).

זקוביץ י' ושנאן א' (2004). לא כך כתוב בתנ"ך. משכל (ידיעות ספרים).

רוזנסון י' (תשס"ב). אליהו בכרמל – מגיאוגרפיה לפרשנות ספרותית. טללי אורות י'.

²¹ ושאלה נוספת: איך השתנתה דמותו המקראית הבעייתית של אליהו לדמות עממית של מעין סנטה קלאוס יהודי? עניין זה ראוי למאמר נפרד. וראו זקוביץ י' ושנאן א' (2004). לא כך כתוב בתנ"ך. משכל (ידיעות ספרים).

